

Μέ βάση τόν απλούστερο ὀρισμό τοῦ ἐργαλείου-προέκταση χεριοῦ-θά προσπαθήσουμε νά ταξινομήσουμε τό ὑλικό. Τό ἐπεξηγηματικό "ἀπό λαογραφική πλευρά" ὀροθετεῖ τήν ἔννοια τοῦ ἐργαλείου. Ἐξετάζουμε δηλ. τά ἐργαλεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ. Χρονολογικά ὁ παραδοσιακός πολιτισμός καλύπτει ὀλόκληρη τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, οὐσιαστικά συνεχίζεται ὡς τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, οἱ πρῶτες ρωγμές του ἐμφανίζονται μέ τήν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους στά 1828, ἐνῶ ἡ ἀκμή του στό τέλος τοῦ 18ου -ἀρχές τοῦ 19ου αἰ.

Τά κύρια ἐργαλεῖα ὡστόσο, κρατοῦν σχεδόν ἀναλλοίωτη τή μορφή τους μέσα στό χρόνο, δέν παρατηρεῖται δηλ. ἐξέλιξη τῆς τεχνικῆς στήν πράξη. Αὐτό ἰσχύει καί γιά τήν ἀρχαία, τή βυζαντινή καί νεώτερη Ἑλλάδα. Τά ἐμπόδια γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, συνοψίζονται: α) στήν ὑπαρξη τῶν δούλων καί στήν ἀπουσία ἐσωτερικοῦ διεξόδου γιά τήν ἐμπορευματική παραγωγή στό κοινωνικοοικονομικό ἐπίπεδο, β) στά ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῆς ἰδεολογίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί γ) στόν αὐτοπεριορισμό τῆς ἴδιας τῆς τεχνικῆς σκέψης. Ὅλα αὐτά ἀναλύονται στό καταπλητικό βιβλίο τοῦ J.P. Vernant, Μῦθος καί σκέψη στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, ἐκδ. Ὀλκός 1975 ἰδιαίτερα στό κεφ. 4 σ.243-304. Στή βυζαντινή καί ὀθωμανική ἀργότερα αὐτοκρατορία, ἡ κοινωνική δομή δέν εὐνοεῖ τήν ἐξέλιξη τῆς τεχνικῆς. Ἡ κοινωνική δομή εἶναι διπλή: Ἀπό τή μιὰ πλευρά ἕνα σύνολο ἀγροτῶν δεμένων γερά μέ τή γῆ καί ὀργανωμένων οἰκογενειακά καί κοινοτικά στήν ὑπαιθρο καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά μιὰ συγκεντρωτική γραφειοκρατική διοίκηση στίς πόλεις. Ἡ σύνδεση τῶν δύο αὐτῶν κόσμων, ἐξασφαλίζεται μέ τό φόρο. Στό οἰκονομικό ἐπίπεδο, οὔτε τά ὑλικά οὔτε οἱ ἀνάγκες κατανάλωσης ὑπαγορεύουν τήν ἐξέλιξη τῶν ἐργαλείων. Ἀκόμα, τό ἰδεολογικό κλίμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ταυτίζεται μέ τήν "ἠσιόδεια ἀντίληψη" ὅπου ὑμνεῖται ἡ ἐργασία σάν μιὰ μορφή θρησκευτικῆς ἐμπειρίας καί συμπεριφορᾶς.

Στά χρόνια πού συμπυκνώνεται ἡ ἀκμή τοῦ παραδοσιακοῦ πολιτισμοῦ ὅπου ἔχουμε καί αὐξηση τῆς παραγωγῆς ἡ ὀποία μπαίνει στή διαδικασία τῆς ἐμπορευματοποίησης, δέν παρατηρεῖται καμιά ἐξέλιξη στόν τομέα τῶν ἐργαλείων. Ἀναλυτικότερα, εἶναι τά χρόνια πού στήν Εὐρώπη κυριαρχεῖ τό ἐμπόριο, συντελεῖται πιά ἡ "βιομηχανική ἐπανάσταση", δημιουργεῖται ἔτσι ἡ παγκόσμια ἀγορά, ἡ βάση δηλ, τοῦ κε-

φαιλοκρατικού συστήματος στις οικονομικές σχέσεις, εφόσον διευκολύνει τόν καταμερισμό εργασίας. Ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία βρίσκεται στή διαδικασία τῆς ἀποσύνθεσής της. Αἰτία κι αὐτό τῆς διεθνούς ἀγορᾶς. Ἐπεκτείνεται ὁ θεσμός τῆς μονοκαλλιέργειας. Οἱ χαρακτηριστικότερες μονοκαλλιέργειες στήν Ἑλλάδα εἶναι τό στάρι, τό βαμβάκι, ἡ ἐλιά καί ἡ σταφίδα ἀργότερα, ἐξαιτίας τῆς αὔξεσης τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου στή Μεσόγειο καί τῆς ὑποχώρησης ἀντίστοιχα τοῦ γαλλικοῦ πού εἶχε σάν συνέπεια τή μείωση τῆς ζήτησης τοῦ λαδιοῦ. Στόν προχωρημένο 18ο αἰ. προστίθεται καί ἡ καλλιέργεια τοῦ καλαμποκιοῦ ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται σέ μονοκαλλιέργεια, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ εἰσαγωγή τῆς πατάτας, δέν γνωρίζει ἐπιτυχία. Ἔτσι ὅμως ἡ ἐλληνική οἰκονομία γίνεται καί εὐθραυστη καί ἀπόλυτα ἐξαρτημένη ἀπό τήν ξένη ζήτηση.

Στά χρόνια ἤδη αὐτά, διαπιστώνουμε καί μιά μετάβαση ἀπό τήν "βιοτεχνική" στή "βιομηχανική" παραγωγή. Θά σταθοῦμε στό πρόβλημα πού ἀρχίζει στά 1840 - στήν πράξη προὔπηρχε - ἀνάμεσα στή γεωργία καί στή "βιομηχανία" μέ τή συρρότηση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας (ἀναφερόμαστε δηλ. στόν χῶρο τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους) γιατί, τό πρόβλημα αὐτό ἔχει ἀμεση ἐπίπτωση καί στήν ἐξέλιξη τῶν ἐργαλείων. Τά ἐργαλεῖα δηλ. τά ὁποῖα ἀπαιτοῦνται γιά τήν βιομηχανική ἐξαρτημένη, ἐπειδή ἐπιδίδεται κυρίως στήν κατεργασία τῶν πρώτων ὑλῶν, παραγωγή, τελειοποιοῦνται γρηγορότερα ἀπό τά γεωργικά. Τά γεγονότα μιλοῦν: Στά 1830-40 ἰδρύονται τά πρῶτα μεταξουργεῖα στήν Καλαμάτα, Σπάρτη, Ἄνδρο. Λίγα χρόνια ἀργότερα στή Λαμία, Σῦρο, Βόλο, Πειραιᾶ. Ἀπό τό 1851 ἀρχίζει νά συμμετέχει κι ἡ Ἑλλάδα σέ διεθνεῖς βιομηχανικές ἐκθέσεις καί στά 1855 λειτουργεῖ στήν Ἀθήνα ἐκσυγχρονισμένο μεταξουργεῖο.

Ἀντίθετα, σέ οἰκονομική ἀπογραφή στά 1842, φαίνεται ὅτι παρέμειναν ἀπραγματοποίητα, ὅσα εἶχε προτείνει ὁ Thiersch σχετικά μέ τή βελτίωση τῶν μέσων καλλιέργειας. Καμμιά προσπάθεια γιά ἀλλαγὴ στόν παραδοσιακό τρόπο δουλειᾶς. Οἱ καλλιεργητικὲς μηχανές, οἱ μηχανές θερισμοῦ, λιχνίσματος εἶναι ὀλότελα ἀγνωστες στήν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μούστου στά παλιά δεδομένα. Ἡ δομὴ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς μένει ἡ ἴδια. Στά 1860 ἰδρύεται στόν Πειραιᾶ τό πρῶτο

Ξυλουργικό και σιδηρουργικό εργοστάσιο του Γ.Βασιλειάδη. Ἡ κατασκευή τοῦ πρώτου σιδερένιου ἀρότρου, ἄρχισε στά 1863 καί τρία χρόνια ἀργότερα, ἄρχισαν νά κατασκευάζουν τέτοια καί οἱ σιδηρουργοί τοῦ Ναυπλίου. Τά νέα γεωργικά ἐργαλεῖα εἰσάγονται καί λειτουργοῦν ἀρχικά, σιγά-σιγά ὅπως εἶναι φυσικό, στούς Γεωργικούς Σταθμούς, οἱ ὁποῖοι σύμφωνα μέ τό νόμο τοῦ 1897 ἰδρύονται καί λειτουργοῦν σέ κάθε νόμό. Ὡς τό 1900 ἔχουν ἰδρυθεῖ 8 πέντεοιοι σταθμοί καί 3 μόνο ἀγροκήπια.

Μποροῦμε νά χωρίσουμε τό σύνολο τῶν ἐργαλείων γιά μεθοδολογικούς σκοπούς σέ 2 μεγάλες κατηγορίες: Α' Ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς, Β' Ἐργαλεῖα τῆς μεταποίησης. Στήν Α' κατηγορία ἐντάσσουμε ἐργαλεῖα: 1) Τά σχετικά μέ τήν καλλιέργεια τῆς ἐξοχῆς (γεωργία, ἐλαιοκομία, ἀμπελουργία κυρίως) 2) Τά κτηνοτροφικά 3) Τά μελισσοκομικά καί 4) Τά ἀλλευτικά καί τοῦ κυνηγιοῦ.

Στήν Β' κατηγορία ἐντάσσουμε ἐργαλεῖα: 1) Τά γυναικεῖα ὅσα δηλ. ξεκίνησαν συνδεμένα μέ γυναικεῖα ἀπασχόληση, τά ὁποῖα χωρίζουμε σέ δύο μικρότερες κατηγορίες α) τοῦ σπιτιοῦ καί β) τῆς οἰκοτεχνίας. 2) Τά ἀντρικά τοῦ σπιτιοῦ. Ἐδῶ ἐντάσσουμε τά ἐργαλεῖα πού βρίσκονται σ' ἓνα ἀγροτικό σπίτι - βάση τῆς παραδοσιακῆς οἰκονομίας καί πολιτισμοῦ - τά ὁποῖα χρησιμοποιεῖ κυρίως ^{οἱ ἀνδρες.} 3) Τά σχετικά μέ εἰδικευμένα ἐπαγγέλματα.

Πρίν ὁμως ἀπό τήν ἐπιμέρους ἐξέταση τῶν ἐργαλείων, ἐξετάζουμε τή θέση πού ἔχουν καί πῶς λειτουργοῦν τά ἐργαλεῖα στόν παραδοσιακό πολιτισμό μέσα ἀπό συγκεκριμένα ἐνδεικτικά παραδείγματα, ἐφόσον στά περιορισμένα περιθώρια τοῦ ἀρθρου, δέν εἶναι δυνατό νά ἀναλυθεῖ τό σύνολο τῶν ἐργαλείων. Ἀντίθετα, μιά ξερή ἀπαρίθμησή τους χωρίς ὅλα τά στάδια τῆς κατασκευῆς τους, τή λεπτομερειακή περιγραφή τους, τή λειτουργία τους, τίς τυπολογικές καί ὀνομαστικές τους διαφορές

από τόπο σέ τόπο θά ήταν άνώφελη.

Τά περισσότερα εργαλεία είναι ξύλινα ή σιδερένια ή συνδυασμός και τών δύο. Προς τό τέλος του παραδοσιακού πολιτισμού τό σίδηρο κερδίζει έδαφος σέ βάρος του ξύλου. Όστόσο, δέν γίνεται εύπρόσδεκτο παντού. Για π.χ. στην Αίτωλία, όπως μας λέει ο μεγάλος λαογράφος Δημ. Λουκόπουλος, "έξαίρεση είπαμε άν κάπου-κάπου ιδίως στά καμποχώρια συναντάει κανείς σιδερένιο άλέτρι". Αυτό συμβαίνει πριν από τό 1930 τουλάχιστον. Οι λόγοι είναι πολλοί: α) Ή Ρούμελη είναι πετρότοπος β) Δέν υπήρχαν ειδικοί τεχνίτες-κατασκευαστές, άρα δύσκολο νά τό αποκτήσουν. γ) Προϋποθέτει έξχωρη οικονομική δαπάνη έφόσον χρησιμοποιούνται άλογα στό ζέψιμο. δ) Τά όφέλη στην απόδοση της καλλιέργειας δέν ήταν σημαντικά, έπειδή δέν συνοδευόταν από παράλληλη βελτίωση του φτωχού και άκαρπου έδάφους. ε) Τό "έτσι τουβραμε" μαζί μέ τή δύναμη της συνήθειας, συνθέτουν τήν έννοια της παράδοσης, καθοριστικός ο ρόλος της στην παραδοσιακή κοινωνία. Φυσικά, μπορούμε βάσιμα νά υποθέσουμε ότι τό ίδιο ισχύει για τίς όρεινές τουλάχιστον περιοχές της ήπειρωτικής Ελλάδας.

Ένα άλλο θέμα είναι, ποιοί είναι οι τεχνίτες τών εργαλείων. Τά ξύλινα, σχεδόν αποκλειστικά, τά φτιάχνουν οι ίδιοι πού τά χρησιμοποιούν. Και στην περίπτωση ακόμα του "σύνθετου" εργαλείου του άλετριού, κατασκευαστής είναι ο ίδιος ο γεωργός. Τό άν σέ όρισμένες περιοχές, όπως στην Κω, υπάρχει ειδικός τεχνίτης "ο άλετροάς" στό χωριό, δέν είναι και άπαραίτητος. Δέν μαθήτευσε σέ μάστορα παρά μονάχα ή παρατηρητικότητα κι ή πείρα του τόν δίδαξαν μαζί μέ τήν σχετική έπιδεξιότητα του ίδιου. Ο καταμερισμός εργασίας πού υπάρ-

χει στην περίπτωση αυτή, δέν γίνεται για νά οργανωθεῖ καλύτερα ἡ παραγωγή, ἀλλά για νά δημιουργήσουν ὅσο γίνεται πιά πετυχημένα ἔργα, ἐξασκώντας τά ἀντίστοιχα ἀτομικά τους χαρίσματα. Ὁλόκληρη ἡ διαδικασία τῆς κατασκευῆς καί τοῦ πιά ἀπλοῦ ἐργαλείου, ἀπό τό διάλεγμα τοῦ ξύλου ὡς τῆ χρήση του, ἐντυπωσιάζει για τό πόσο καλά ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τῆ δουλειά του μέσα ἀπό τῆ γνώση τοῦ ὕλικου.

Τά σιδερένια ἐργαλεῖα ἢ τά ἐξαρτήματα τῶν ξύλινων, εἶναι δουλειά τοῦ σιδηρουργοῦ ἢ τοῦ χαλιιά. Εἶναι γνωστή ἡ φράση: "χωριό πού δέν ἔχει παπᾶ, δάσκαλο καί γύφτο, χωριό δέν εἶναι". Γύφτος εἶναι τό συνώνυμο τοῦ χαλιιά, ἡ τέχνη κληρονομική, τό μαγαζί κοινοτικό. Τά ἐργαλεῖα εἶναι τοῦ χαλιιά, τό ὕλικό τοῦ γεωργοῦ, ἡ πληρωμή σέ εἶδος, ἄν εἶναι γεωγός "στ' ἀλώνια" ἄν εἶναι κτηνοτρόφος "στά γάλατα". Ὡς πρίν τοῦλάχιστο τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ἡ συναλλαγῆ γίνεται σέ εἶδος. Δέ σημαίνει ὅμως αὐτό ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιᾶ οἰκονομία, φυσική κλειστή, μή χρηματική ἐφόσον ὁ φόρος εἰσπράττεται σέ χρῆμα.

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει ἴσως νά τονίσουμε τῆ σημασία πού ἔχει τό σίδηρο στην παραδοσιακή κοινωνία σάν ἐκφραση δύναμης καί στερεότητας. Ἀνάλογη εἶναι καί ἡ σημασία του καί στην ἀρχαία Ἑλλάδα ὅπως φαίνεται στά ὁμηρικά ἔπη. Καί οἱ σημερινές εὐχές "σιδερένιος", "σιδεροκέφαλος" κτλ. ἔχουν χάσει τῆ συμβολική τους σημασία, πράγμα φυσικό· ἐφόσον τά σύμβολα εἶναι κατανοητά γι αὐτούς πού τά δημιούργησαν καί τά χρησιμοποιοῦν, ὥστόσο ἀπηχοῦν παλιά πίστη στην δύναμη τοῦ σίδηρου.

Πολλά ἀπό τά σιδερένια, τά γεωργικά καί τά τῆς ὕφαντικῆς ἐργαλεῖα, εἴτε μεμονωμένα, εἴτε συνδεμένα μέ τίς ἀντίστοιχες παραγωγικές τους δραστηριότητες, συνδυάζονται μέ μαγικές πράξεις καί δυσειδαιμονίες. Ἐφόσον ἡ τεχνική εἶναι ἀνεξέλικτη, οἱ μαγικές πράξεις εἶ-

ναι ένας τρόπος να έλέγξει ο άνθρωπος τη φύση. Τά εργαλεία αυτά δηλαδή, συνδέονται με ενέργειες που σκοπό έχουν ή να διώξουν από τον άνθρωπο κάθε κακό, θεομηνία, αρρώστια, μάγια ή να τον προφυλάξουν για να μη του συμβούν. Στην περίπτωση μάλιστα των σιδερένιων εργαλείων όπως το γουδοχέρι, το φτυάρι, ή μασιά κ.ά. έχουμε και την πίστη ότι μεταδίνουν δύναμη, όπως για παράδειγμα, στην κίμωλο όταν λεχώ σηκωθεί για πρώτη φορά από το κρεβάτι της, πατάει ένα μαχαίρι. Από τα σιδερένια εργαλεία αυτό που συγκεντρώνει όλες τις ιδιότητες είναι το μαχαίρι και μάλιστα το μαυρομάνικο.

Από τα γεωργικά, το σπουδαιότερα από αυτή την άποψη, εκτός από αξίνα, τσάπα, δρεπάνι και ζυγό, είναι το ύνι του άλετριού. Για παράδειγμα, κυρίως το ύνι μετατρέπεται σε σύμβολο γονιμικό όταν τοποθετείται στο κατώφλι του καινούριου σπιτιού για να το πατήσει ή νύφη ή νύφη και γαμπρός μαζί. Ο συμβολισμός αυτός είναι πανάρχαιος στην Ελλάδα και ο παραλληλισμός της καλλιέργειας τῷ ἐδάφους με την τεκνοποιΐα εκφράζεται με το "ἐπ'ἀρότῳ παίδων γνησίων" που αποτελεί το σκοπό του γάμου. Συγκεντρωμένα παραδείγματα από μαγικές πράξεις με σιδερένια και γεωργικά εργαλεία, βλ.: Α. Παπαμιχαήλ, Τά μέταλλα εἰς μαγικὰς καὶ δυσειδαίμονας ἐνεργείας, ΚΡΕΔ, 17, 1964, σ. 68-104 και Κ. Ρωμαίου, Τό ύνι κατά τόν γάμον Λα, Ζ, 1923, σ. 346-368.

Από τα εργαλεία της ύφαντικής, αυτά που συγκεντρώνουν τις περισσότερες μαγικές δυνάμεις είναι η ρόκα, το άδράχτι και γενικά το κλώσιμο της κλωστής, μέρη του εργαλείου όπως το άντ' και κυρίως τα μιτάρια. Για παράδειγμα, η ρόκα και το άδράχτι που βάζουν στο προσκεφάλι του νεογέννητου, γίνονται σύμβολα προφύλαξης από το κακό

μάτι. Ένα παράδειγμα από τή Λευκάδα: Απαγορεύεται νά πάει γυναίκα γνέθοντας στό άλώνι, όσο διαρκεί ὁ άλωνισμός, γιατί εἶναι ξωτικιά, διώχνει τόν άνεμο καί δέν μποροῦν νά ξαναμίσουν. Παραδείγματα συγκεντρωμένα γιά τά ἐργαλεῖα τῆς ὕφαντικῆς, στό βορειο-ελλαδικό χῶρο, βλ. : Ἀλκ.Κυριακίδου-Νέστορος, Τά ὕφαντά Μακεδονίας καί Θράκης, ΕΟΕΚ, Ἀθήνα 1965.

Αὐτά τά ἐργαλεῖα λοιπόν, φανερώνουν καλά τόν τρόπο σκέψης τοῦ ἀνθρώπου στήν παραδοσιακή κοινωνία γιατί, τά ἀγροτικά ἔχουν τήν πιό ἀργή ἐξέλιξη ἀπό ἄλλα καί εἶναι προϋπόθεση γιά τό μοναδικό στήριγμα ζωῆς στόν ἐλλαδικό χῶρο, τήν ἀγροτική οἰκονομία. Τά ὕφαντικά γιατί τά χειρίζεται σχεδόν ἀποκλειστικά ἡ γυναίκα, τό πιό συντηρητικό στοιχεῖο στήν παραδοσιακή κοινωνία.

Ἡ γεωργική οἰκονομία στόν παραδοσιακό πολιτισμό εἶναι βασικά οἰκογενειακή, δηλ. οἰκονομία ἐπιβίωσης καί, συνεπῶς οἱ σταθερές της ἀξίες βρίσκονται σέ ἀμεση σχέση μέ τή φύση τήν τύχη καί τό προσωπικό ἐργο. Τό προσωπικό ἐργο, ἐφόσον τήν τύχη δέν μπορεῖ νά τήν ἀλλάξει κα τή φύση δέν προσπαθεῖ νά τήν ἀλλάξει, ἐξασφαλίζει, μέ τή βοήθεια τῶν ἐργαλείων, τή σχετική οἰκονομική αὐτάρκεια στόν ἀνθρώπο. Γι αὐτό καί ἀνάλογη εἶναι ἡ συμπεριφορὰ του στά πιό ἀναγκαῖα ἀπό αὐτά. Γιά παράδειγμα, ἓνα ἀπό τά πολλά ἔθιμα τῶν Χριστουγέννων τῆς Πρωτοχρονιάς καί τῶν φώτων στό Δρυμό Μακεδονίας, εἶναι τό "θύμνιασμα" τῆς πίττας καί τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἀνάμεσα στά ζυμαρένια ὁμοιώματα στήν ἐπιφάνεια τῆς πίττας πού θυμιάζουν εἶναι καί ἀλέτρι μέ βόδια, όσο διαρκεῖ τό θύμιασμα, τοποθετοῦν στήν ἀναμμένη ἐστία ἓνα ἀπό τά κύρια μέρη τοῦ ἀλετριοῦ. Ἐπιπλέον, ἀφοῦ θυμιάσουν τήν πίττα, θυμιάζουν καί τά γεωργικά ἐργαλεῖα, τά ζῶα καί τό στάβλο. Ἐπίσης, στή Ρόδο μέ τό τέλος τοῦ θερισμοῦ κα ὕστερα ἀπό ὀρισμένες "τελετουργικές"

διαδικασίες, όλοι οι θεριστές φιλοδυνά δρεπάνια τοποθετημένα σε σχήμα σταυρού. Στη Στενήμαχο της Ανατολ. Θράκης - φημισμένη για τ'άμπέλια της - στην εικόνα του προστάτη του τρύγου αγ. Τρύφωνα, αφιέρωναν άσημένα όμοιώματα από έργαλεία δουλειάς, σβανάδες, κλαδευτήρια κ.ά. Είδική λοιπόν προσοχή και μεταχείριση τύχαιναν τά έργαλεία που σχετίζονταν με την κυριότερη παραγωγική δραστηριότητα κάθε τόπου.

Τά έργαλεία επίσης συνδέονται με τον τρόπο ζωής της οίκογένειας και της κοινότητας. Στην οίκογένεια, απαιτούνται πολλά χέρια και πολλή δουλειά έπειδή η απόδοση των εργαλείων είναι μικρή και άργη. Πολλά παιδιά σημαίνουν πολλά χέρια. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να θυμίσουμε πόσο ούσιαστικός για την άγροτική οίκονομία είναι και ο ρόλος της γυναίκας.

Στην κοινότητα, τά άτελη μέσα προϋποθέτουν κοινή συμμετοχή σε δουλειά όπως στο χτίσιμο ενός σπιτιού, στο σιάψιμο των άμπελιών, στο θερισμό. Άλλά και κοινή συμμετοχή να μην ύπηρχε, ύπηρχε κοινή ζωή κατά τη διάρκεια της δουλειάς. Άμεση συνέπεια είναι, έθιμα και παιχνίδια. Τά σύγχρονα έργαλεία και οι καινούριες μέθοδοι γεωπονίας είναι αίτια που δέν ζούν πολλά από αυτά. Και, είναι γεγονός, ότι όσα από τά έργαλεία αντικαταστάθηκαν γρηγορότερα, τά έθιμα που άντιστοιχοϋσαν στις παραγωγικές τους δραστηριότητες, ξεχάστηκαν πιο γρήγορα. Αναφέρουμε δυό πολύ ενδιαφέροντα παιχνίδια που παίζονταν στην Κύπρο με δρεπάνια στο θερισμό: α) Τό παιχνίδι του λαγού και του κυνηγού: Παίζόταν με δυό θεριστές μεγάλης απόδοσης, ένα μεγάλο-σωμο που ύποδυόταν τον κυνηγό κι ένα μικρόσωμο, τον λαγό. Θερίζοντας και οι δυό, ο κυνηγός προσπαθοϋσε να πιάσει τον λαγό, όσπου ύστερα από έλιγμούς, φαινόταν πιά γιατί είχαν θεριστεί άρκετά στάχυα, σιότωνα στα ψέμματα τό λαγό. β) Τό παίξιμο του δρεπανιού: Συνήθως μιά

ομάδα θεριστές, θερίζουν τά κοινοτικά χωράφια μέ τούς ήχους τής μουσικής προσπαθώντας νά επιδείξουν χάρη καί γρηγοράδα έκτοπίζοντας ό ένας τόν άλλο. Φυσικά ~~μετά από αυτά~~ ^{στό ζέλω}, αποτελείωναν κανονικά τό θερισμό στά χωράφια αυτά.

Έρχομαστε τώρα στό θέμα τής όνομασίας τών εργαλείων από τόπο σέ τόπο στόν Έλλαδικό χώρο. Δέν υπάρχει κανενός είδους συγκριτική τυπολογική μελέτη τών εργαλείων για νά μās οδηγήσει. Από όσα παραδείγματα μās είναι γνωστά, διαπιστώνουμε: α) Ότι πολλά εργαλεία διατηροϋν τό ίδιο όνομα μέ τά αντίστοιχα άρχαία, άκολουθώντας τή φυσική εξέλιξη τής γλώσσας. Άλλωστε τά εργαλεία είναι τά ίδια σχεδόν σ' όλόκληρη τήν ιστορική ζωή τής Ελλάδας από όσο ξέρουμε από γραπτές πηγές καί άπεικονίσεις σέ άγγεϊα, στήλες ή χειρόγραφα. Έκτός από τά γνωστά παραδείγματα (σφόνδυλος, άτρακτος κ.ά.) χαρακτηριστικό είναι τό παράδειγμα τής ρόκας (άρχ. ήλακάτη). Στήν Κάρπαθο λέγεται άλεκατά στή Ρόδο άλακάτη.

β) ότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία σέ εργαλεία πού προορίζονται για τήν ίδια χρήση, αλλά δέν παρουσιάζουν τήν ίδια μορφή παντού. Απομονώνουμε ένα από τά τυροκομικά εργαλεία για παράδειγμα. Είναι αυτό για τήν παρασκευή του βούτυρου. Η πιό συχνή μορφή του είναι ένας κάδος ως 1 μ. ύψος κωνικός, μέ διάμ.βάσης 20-28 εκ. καί μικρή 12-14 εκ. Συμπλήρωμά του είναι ένα ξύλο πού ξεπερνάει στό ύψος στό σκεϋος για νά πιάνεται εύκολα όταν βρίσκεται μέσα. Στήν κάτω άκρη του σφηνώνεται ένας κύλινδρος μέ έγκοπές ή ένας δίσκος διάτρυτο ς. Η χρήση του άπλή: Πιάνεται μέ τά δυό χέρια κι άνεβοκατεβαίνει στό σκεϋος πού υπάρχει γάλα, ώπου ν' αρχίσει νά χωρίζει τό βούτυρο. Έχουμε λοιπόν: Καραμπα-Καραμπόξυλο (όρεινή Αίτωλία), βούρτσα-βουρτσόξυλο (πέδινη Αί-

μπούτνος-μπουτνόξυλο (Ρουμλούκι), καρδάρι-καρδαρόξυλο (Άνατ. Θράκη), κάδη-δάρτης (Ήλεία), κοπανόκαδος ή τραμπουλίτσα ή βούρτσα (Ήπειρος), άγκαϊδι ή τσαλ(α)κάνη-φρούα ή φλούδα ή καδόξυλε (Τσακωνιά). Τό ξυλαγγ' στον Πόντο για τήν ίδια χρήση είναι ένας κάδος σε σχήμα έπιμυκημένου βαρελιού ο οποῖος κρέμεται από τήν όρση με δυό θηλειές σ' όριζόντια θέση. Τό τουρβαν(ι) (Άνακού Καππαδοκίας) είχε διαφορετική μορφή: Ένα μεγάλο πήλινο δοχείο σε σχήμα στάμνας με δυό λαβές στη μέση και μιá μικρή τρύπα κάτω από τόν πλατύ λαιμό. Για νά τουρβανίσουν τόν άθο(=καϊμάκι), μάς λέει ο θαν. Κωστήκης στό βιβλίο του για τήν Άνακού, έκλειναν καλά τό στόμιο του τουρβανιού με δέρμα, άπλωναν μέσα στό δωμάτιο χοντρά στρώματα, έγερναν δίπλα τό τουρβάν, γονάτιζαν οί γυναίκες, τό πιαναν άπ'τά φτιά και τό κυλούσαν τρανταχτά ώσπου νά ξεχωρίσει τό βούτυρο. Ντουρβάνι (Άνατολική Θράκη). Στη Ρόδο χρησιμο-ποιούν τή λακάνη ^{είναι}σκευός άνοιχτό στό οποῖο ταράζουν τό γάλα με εύλινο κουτάλι. Στην Κῶ και στη Νάξο χρησιμοποιούν άλλα σκεύη αλλά δέν βγά-ζουν βούτυρο παρά διάφορα είδη τυριών. Καί νά σφραγίσουν κανείς ότι ο κατάλογος δέν είναι πλήρης.

γ) ότι τά πιό άπαραίτητα έργαλεία, ιδιαίτερα τά κύρια μέρη τους, έχουν τήν ίδια όνομασία από τόπο σε τόπο με τίς άναμενόμενες τοπικές γλωσσικές παραλλαγές. Για παράδειγμα, τό έργαλείο άλωνισμού ή δοκάννα στη Θράκη μόνο: Άλοκάνη (Τσακήλι), Ντουκάννα (ιπερ. Λιδυμοτείχου), Δουκανσ' (Δουλεβουργάς Άν. Θράκης). Άντίθετα τά συμπληρωματικά τους στοιχεΐα ή τά μέρη πού τά άποτελοῦν, παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Για παράδειγμα ή έντομή πού υπάρχει στό ένα άκρο του άδραχτιού λέγε-ται δόντι (Αίτωλία), τσούνα (Σάμο), κόμμα (Σκιάθο).

δ) ότι σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει πλούσιο λεξιλόγιο με θαυ-μαστή σαφήνεια πού σε ξεφρνιάζει. Ένδεικτικά αναφέρουμε τό γεγονός

ὅτι στήν Κῶ καί στήν Αἰτωλία ὄλα τά καρφιᾶπού χρησιμοποιοῦνται γιά τό ἄλέτρι ἔχουν διαφορετικό ὄνομα.

Α' Ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς.

1.-Τά σχετικά μέ τήν καλλιέργεια τῆς ἔξοχῆς. Ἐκτός ἀπό τά ἐργαλεῖα τά σχετικά μέ τήν προετοιμασία τῆς γῆς, ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν κυρίως παρουσιάζει ἐργαλεῖα, μέ τήν ἔννοια πού εἶπαμε, καί τά ὁποῖα ἔχουν πάψει νά χρησιμοποιοῦνται σήμερα.

α. Ἐξ-σχετικό μέ τήν προετοιμασία τῆς γῆς.

Ξυλάλετρο ἢ ἄροτρο: Τρία εἶναι βασικά τά ξύλα πού τό ἀποτελοῦν:
α) Τό κουντούρι ἢ ἄλετροπόδι ἢ ποδάρι μήκους 1,20 μ. συνήθως. Πρέπει νά εἶναι ἀπό ἀνθεκτικό ξύλο. Ἡ μιά του ἄκρη κάμπτεται σέ ἀμβλεία γωνία πρὸς τά ἑπάνω, ἐνῶ τό μεγαλύτερο τμήμα του ἀκουμπάει στό χῶμα καί καταλήγει σέ μυτερή σιδερένια ἀπόληξη τό ὄνι, τό ὁποῖο ἔξέχει ἀπό τό ξύλο 17-20 ἐκ. β) Ἡ χερολάβη ἢ νοῦρος ἢ ἔχερη ἢ ἀνθροπος τοῦ ἄρότρου. Ἀποτελεῖ τή λαβή τοῦ ἄλετροῦ μήκους 1 μ. περίπου, προσαρμόζεται στήν ἐλεύθερη ἄκρη τοῦ κουντουριοῦ. γ) Τό σταβᾶρι ἢ βουλά ἢ γούλα ὡς 2 μ. περίπου. Σπάνια εἶναι μονοκόμματο γιὰτί εἶναι δύσκολο νά βρεθεῖ ἔτοιμο τό σχῆμα του πού μοιάζει μέ ραχοκκοκαλιά ἄλόγου, δηλ. καμπυλωτό στήν ἀρχή, σιάζει κατόπιν καί τέλος καμπυλώνεται ἀντίθετα πρὸς τά ἑπάνω. Ἡ μιά του ἄκρη προσαρμόζεται στή συμβολή τῶν δύο ἄλλων ἐνῶ στήν ἄλλη προσαρμόζεται ὁ ζυγός ὁπου ζεύονται τά βόδια. Ὅλα τά ὑπόλοιπα ἔξαρτήματα (σπάθη, φτερά κ.ἄ.) καί καρφιᾶ βοηθοῦν στή χρήση του καί στό ἔνωμα τῶν ξύλων. Ἡ διαδικασία τῆς κατασκευῆς του ἀρχίζει μέ τό διάλεγμα τοῦ ξύλου, τό τσεκάρισμά του γιά νά κοπεῖ στήν κατάλληλη ἐποχή, τό πελένημα τῶν ξύλων, καί τέλος τό μόνιασμά τους ὥστε νά γίνεῖ ἔτοιμο γιά ἔργωμα, νά ἔρθει δηλ. τό ἄλέτρι "στά ζύγια". Ἐδῶ χρειάζεται προσοχή στό σωστό πᾶξιμα πού θά ἔχει τό σταβᾶρι καί στή σωστή ἀπόσταση τῆς σιάθας (ὑποβοηθητικό ξύλο τό ὁποῖο στηρίζει τό σταβᾶρι στή χερολάβη).

Σέ ὀρισμένα ὀρεινά ἐδάφη ἐπικλινῆ ἢ ἀπομακρυσμένα καί μικρά τό ξυλάλετρο εἶναι ἀχρησιμοποίητο. Ἀντίθετα σέ 4 εὐφορα καί πεδινά ἐδάφη ὅπως π.χ. στήν Κύπρο, διακρίνουν κατηγορίες στό ξυλάλετρο καί στό ὑπ'ἀνάλογα μέ τήν ἀποδοσή τους. Στή θράκη καί Θεσσαλία χρησιμοποιοῦσαν καί τό μεγάλετρο ἢ πουλούκι: Ἀλέτρι τριπλάσιο περίπου σέ μέγεθος ἀπό τό κανονικό, σέρνεται πάνω σέ δύο μικροῦς τροχοῦς καί τό τραβοῦν 2-3 ζευγάρια βόδια. Προστίθεται βέβαια καί τό σιδεράλετρο ἢ παπάρια σιγά - σιγά.

Ζυγός : Ἀπαραίτητο ἐξάρτημα τοῦ ξυλάλετρου ὅταν σέρνεται μέ βόδια. Ἀποτελεῖ οὐσιαστικά τή θῆκη ὅπου περνοῦν τά κεφάλια τῶν βοδιῶν. Στήν πιό διαδομένη του μορφή σχηματίζεται ἀπό δύο παράλληλα ξύλα μήκους 2 μ. περίπου, πού κρατιοῦνται σέ ἀπόσταση 30-40 ἐκ. μεταξὺ τους μέ δύο ἀκρινά κάθετα πρός αὐτά ξύλα τίς ζεύγες καί ἄλλα δύο τίς μεσόξευλες σέ τόση ἀπόσταση ἀπό τήν κάθε ζεύγλα, ὅση νά χωράει ὁ τράχηλος τοῦ βοδιοῦ. Ἀπό τό κέντρο τοῦ ἐπάνω μακροῦ ξύλου μέ τή βοήθεια γάντζου ἢ σκοινιοῦ ἐξαρτιέται ὁ ζυγός στήν ἀκρη τοῦ σταβριοῦ. Ὑπάρχει μιὰ ἐλευθερία στήν κατασκευή καί στή μορφή του ἀπό τόπο σέ τόπο ἀνάλογα μέ τά πρόχειρα ὑλικά πού εἶχαν στή διάθεσή τους.

Ὁ ζυγός ὅσσο γιά νά χρησιμοποιηθεῖ συμπληρώνεται ἀπό τίς βοῖδοτοριχιές ἢ ζευλοράματα πού δέρονται στά κέρατα τῶν βοδιῶν καί τή βουκέντρα ἢ πλαστρουγκοροάβδι: Ἐνα μακρὸ ξύλο 1-1,50 μ. μέ μυτερή ἀπόληξη ἢ καρφή στή μιὰ ἀκρη γιά νά κεντᾶει ὁ γεωργός τά ζῶα καί νά τά κατευθύνει καί μέ πλατιά καί λεπτή ἀπόληξη στήν ἄλλη γιά νά ξεκολλάει τή λάσπη ἀπό τό ἀλέτρι. Παρατηρεῖται μεγάλη ποικιλία στήν ὀνομασία τῆς βουκέντρας καί τῶν ἀπολήξεῶν της ἀπό τόπο σέ τόπο.

Σβάρνα ἢ βωλόσυρος ἢ βωλοκόπος ἢ ράκκος ἢ σάσακλον : Χρησιμοποιεῖται γιά νά ἰσοπεδώνει ἢ νά σπάζει τοῦς βόλους στά χωράφια πού ἐτοιμάζονται γιά νά σπαροῦν ψιμικά δηλ. καρπούζια, σουσάμι κ.τ.λ. Ἡ δουλειά αὐτή γίνεται ἀνοιξη μετά τό 3-4 ὄργωμα γιά νά κλείσουν τά αὐλάκια καί νά διατηρεῖται ἡ ἐργασία τοῦ χωραφιοῦ, καθ' ὅς καί μετά τή σπορά τῶν ψιμικῶν ὅστε τό χῶμα νά εἶναι λεῖο καί ὁμοιόμορφα τοποθετημένο. Εἶναι ἢ ἓνα πλέγμα ἀπό κλαδιά σέ ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο σχῆμα, ἢ ἓνα ἀπλό σανίδι ἢ μιὰ ἀχρηστευμένη δοκίνα. Δένεται στό ζυγό. Ὁ γεωργός πατάει ὀρθίος ἐπάνω ἢ κάθετα

ή τοποθετεί και πρόσθετο βάρος επάνω. Η ποικιλία ακριβώς αυτή δείχνει πόσο απλά και εμπειρικά κατασκευάζονται και λειτουργούν τό εργαλεία. Υπογραμμίζω, στο σημείο αυτό μια άσφαιρα : Στην κω βλωσύρισμα είναι η εργασία, βωλόσυρος τό εργαλείο ενώ η λέξη βωλοκόπημα σημαίνει τό σπάσιμο των βώλων που γίνεται με τήν άξινα πριν από τό βωλοσύρισμα. Στην Ρόδο όμως, βωλοκόπος είναι ότι και ο βωλόσυρος στην κω.

Σκαφτικά εργαλεία : Από αυτά τά περισσότερα είναι γνωστά άπό τά βιομηχανικά υποκατάστατά τους. Διεξοδική περιγραφή και χρήση δέ συναντάει κανείς σε λαογραφικές μελέτες παρά σε ελάχιστες. Τό ίδιο ίσχύει και για τήν βυζαντινή εποχή. Τέτοια λοιπόν είναι τό τσαπή. Τό άμφίστομο σίδηρο άπό τό κέντρο του οποίου περνάει ή ξύλινη λαβή, έχει τή μία κόψη επίπεδη, τήν άλλη διχαλωτή. Χρησιμοποιείται για δυσκολόσκαφτο έδαφος, άφοϋ είπαμε, αντικαθιστά τό άλέτρι. Η τσαπά ή άξινα. Τό σίδηρο που περνάει στην ξύλινη λαβή είναι πλατύ κι επίπεδο σαν φτυάρι. Είναι μοναδικό εργαλείο για τό σκάψιμο των άμπελιών, των καπνών, όλόγυρα στά λιόδεντρα και γενικά για τό σκάψιμο σε άφράτο χώμα. Ο κασμάς ή κιλούγκι : Στη φόρμα μοιάζει με τό τσαπί που είναι λεπτότερος και οι άκρες του μυτερές. Άλλωστε ή δουλειά του είναι ν'άνοιγει λάκκους και γι' αυτό είναι άνθεκτικότερο άπό τά άλλα δύο. Στα βασικά αυτά εργαλεία, μπορούν νά προστεθούν και άλλα με μικρές παραλλαγές, όπως ή τσαπούλα, τό σκαλιστήρι, τό δικέλι, τό άζουτσάπι κ. ά.

β. Τά σχετικά με τή διαδικασία τής παραγωγής :

Δρεπάνι : Έργαλείο για τό θερισμό των σπαρτών. Αποτελείται άπό μία σχεδόν ήμικυκλική λάμα, όδοντωτή στην έσωτερική της πλευρά και άπό μία κοντή ξύλινη λαβή. Με τό δρεπάνι θερίζουν άπό ψηλά. Άλλη παραλλαγή είναι τό λελέκι. Η λάμα δέν είναι μονοκόματη, όδοντωτή και ήμικυκλική αλλά αποτελείται συνήθως άπό δύο κομμάτια σίδηρο που ένώνονται σε άμβλεία γωνία. Με λελέκι θερίζουν άπό χαμηλά κι άγκαλιάζουν περισσότερα στάχυα. Λεπτομέρειες υπάρχουν και στην φόρμα του οι όποτες άποτελοϋν άποστάγματα πείρας. Για παράδειγμα τό άνοιγμα του τόξου του δρεπανιου ποίκιλε άνάλογα με τήν ηλικία του θεριστή τουλάχιστον όσο ξέρουμε στην κω και στην Κύπρο-μέρη σιτοπαραγωγικά.

Κόσα ή κφσιά : Αποτελείται από μία μεγάλη, έλαφρά καμπύλη λάμα, προσαρμοσμένη στην άκρη ενός μακρουῦ ξύλου. Χρησιμοποιείται για τό θερισμό χόρτου και τριφυλλιοῦ ιδιαίτερα. Με τήν κόσα θερμίζει κανείς ὀρθιος κρατώντας την με τά δυό χέρια και πιό γρήγορα άπ' ὄτι με τό δρεπάνι.

Παλαμαριά : Βοηθητικό έργαλειό, όχι άπαραίτητο για τό θερισμό. Είναι μία θήκη για τά τρία δάχτυλα τοῦ άριστερουῦ χεριοῦ από έλαφρύ ξύλο (πλατάνι) για νά παίζεται εύκολα στό χέρι. Έπιμυκημένη καθώς είναι αρκετά και καταλήγει σε καμπυλωτή μύτη, χωράει περισσότερα στάχυα. Θήκη για καθένα δάχτυλο είναι γνωστή στη θράκη ιδιαίτερα και λέγεται δαχτυλίθρα. Η παλαμαριά μπορεί ὅπως στην Τήνο ν' αντικατασταθεῖ από μία παλιά κάλτσα ή από άσπρο λινό ύφαντό πού προφυλάγει τό χέρι ως τόν βραχίονα ὅπως στην Κω και Σύμη, τή χέρα.

Άλ(ω)νπετρα ή γιουβαρλί(ι). Είναι ένας κύλινδρος από πέτρα ^{2'} σκιασμένο κίονα, ή ξύλο, ^{τό ὅλο} στρέφεται γύρω από ένα ξύλινο άξονα στις δυό άκρες τοῦ ὁποίου προσαρμόζεται, διχαλωτό στην άπόληξή του, ξύλο. Αυτό ζεύεται στό ζυγό και καθώς τά ζῶα γύριζαν στό άλώνι, τό ίσοπέδωναν. Με τό ίδιο έργαλειό επίσης άλώνιζαν στη θράκη τό κριθάρι, τή βρώμη, τή σίκαλη.

Δοκάνη : Έργαλειό για τό άλώνισμα τοῦ σταριοῦ ὅπου δέ χρησιμοποιούν ^{μόνον} τά ζῶα. Είναι μία σανίδα πλατιά και μακρῶ 1,60-1,80x50 εκ. περίπου με έλαφρά κυρτωμένη τήν επάνω πλευρά της ή ὁποία ζεύεται στό ζυγό. Στην κάτω επιφάνειά της έχει σε πυκνές χαραμιές σφηνωμένες τσακμακόπετρες οι ὁποῖες αντικαταστάθηκαν σταδιακά από μεταλλινες λεπίδες. Ὁ γεωργός ανεβαίνει επάνω ὀρθιος ή προσθέτει κι επιπλέον βάρος και κατευθύνει τά ζῶα. Σπάζουν έτσι τ' άχυρα και έλευθερώνεται ὁ καρπός ὅταν τόν πιέζουν οι τσακμακόπετρες. Διάκριση σε

βοδίσια και άλογίσια δοκάνη έχουμε σε όρισμένες περιοχές όπως στην θράκη. Δοκάνη για τον άλωνισμό δεν χρησιμοποιείται σε όρι- νά επικλινή έδαφη και σε μικρά άλώνια. Έκει τό άλώνισμα γίνεται μέ τά ζώα τά όποια δένονται και γυρίζουν κυκλικά δεμένα σ'ένα κεν- τρικό στύλο στό κέντρο του άλωνιού.

Δάροτης ή λιράδι ή διράβδι. Δυό κυλινδρικά ξύλα ένωμένα μ'ένα χοντρό σχοινί, μήκους 1 μ. περίπου. Μ'αυτό χτυπούν τό στάρι όταν είναι μικρή ή ποσότητα ή ξεσπειρίζουν τό καλαμπόκι. Κρατώντας μέ τά δυό χέρια τό ένα, σηκώνουν τό χέρι ψηλά τό φέρνουν βόλτα πάνω από τό κεφάλι και κατεβάζοντάς το άπότομα, χτυπούν μέ τό άλλο ξύλο τά στάχια δυνατά κι έτσι ξεπετιοΰνται τά σπειριά. Τό εργαλείο αυτό μπορεί νά αντικατασταθεί από χοντρό ξύλινο σφυρί τόν κόπανο.

Θρινάκι ή καρποθρίνακο ή καρπολόγι ή λιχνιστήρι : Είναι ένα μακρύ 1,50-2 μ. μονόξυλο φτυάρι τό όποίο καταλήγει σε 4-6 περόνες (χαλιά ή δόντια). Βασική του χρήση είναι για νά λιχνίζουν τά άλω- νισμένα δημητριακά. Άπαραίτητος προϋπόθεση νά φυσάει άεράκι. Μπή- ζουν στό γέννημα τό θρινάκι κι ύστερα τό τινάζουν ψηλά. Έτσι, ό καρπός βαρύτερος πέφτει κάτω ένώ τό άχυρο τό παίρνει ό άέρας σε άλ- λο σωρό.

Τά υπόλοιπα τέτοιου είδους εργαλεία πού ή καταλήγουν σε διχά- λα, ή σε τρία ή και περισσότερα δόντια και χρησιμοποιοΰνται για νά λιχνίζουν τό άχυρο, για ν'άνακατώνουν τά στάχια στό άλώνι όσο κρα- τάει τό άλώνισμα, παρουσιάζουν άσάφεια στην όνομασία από περιοχή σε περιοχή και μικρές παραλλαγές πού ή περιγραφή τους, ξεπερνάει τίς δυνατότητες ενός άρθρου. Για παράδειγμα : Σύρτης, γιαμπάς, γιαμ- παδάκι, δικράνι, τριχτυλο, τρίχαλο, σουργί, χραμπούλια κ.λπ. Είναι και τό ξυλόφτυαρο μέ τό ίδιο μακρύ στέλεχος και χρησιμοποιείται

για να μαξεύεται το λιχνισμένο γέννημα.

Τά απλά αυτά εργαλεία χρησιμεύουν και σαν μέτρο για τον υπολογισμό της σοδειάς. "Εμπήζαν το φτυάρι στην κορυφή του σωρού του σταριοῦ και μετροῦσαν πόσες παλάμες, πόσα "χειροκράτια" ήταν ως το σημεῖο πού ἔφτανε το ἄλωνισμένο στάρι. "Όσες παλάμες ήταν "τόσα κβέλια (μονάδα μέτρησης ἴση μέ 30 δκ. περίπου) θάταν τού στάρ' ἢ τού καλαμπόκ'".

Δρεμόνι ἢ ρεμόνι : "Ένα μεγάλο κόσκινο, διαμ. 50-70 ἐκ. μέ μεγάλες τρύπες για να χωράει ὁ καρπός, χρησιμεύει για το τελικό καθάρισμά του. Ἀνάλογα μέ τά ντόπια ὑλικά και τόν διαθέσιμο χρόνο για τήν κατασκευή του, ὁ πάτος ἢ εἶναι ἀπό δέρμα ἢ τεκεδένιος ἢ συρμάτινο πλέγμα.

Λοῦρος ἢ τέμπλα ἢ ντέμπλα : "Ένα μακρὸ κυλινδρικό ξύλο. Χρησιμεύει σέ ὀρισμένα μέρη για το "ράβδισμα" τῆς ἐλιᾶς, για να πέσει δηλ. ὁ καρπός χωρίς ὥστόσο να εἶναι αὐτός ὁ μοναδικός κι ὁ ἔνδε - δειγμένος τρόπος για το μάζεμα τῆς ἐλιᾶς. Ντέμπλα στή Μ. Ἀσία ὀνόμαζαν το μεγάλο ξύλο ὡς 5 μ. και ντεμπλί, το μικρότερο ὡς 2 μ. Ἀπομονώνουμε τόν τρόπο χρήσης αὐτοῦ τοῦ πιό ἀπλοῦ εργαλείου για να δοῦμε πόσο πολύτιμη εἶναι ἡ ἐμπειρική γνώση τῆς δουλειᾶς. "Θέλει τέχνη να χτυπᾶς. Δέν κάνει να χτυπᾶς καρσί (ἀντικρυστά) το δέντρο γιατί σιᾶνε τά φυλλίτζα. Ἄνα τά σπάσεις, θά κάνει 7 χρόνια να ξαναδώσει καρπό. Πρέπει να χτυπᾶς κατά πού γέρνει το δέντρο, να χτενίζεται. "Όχι ντίκικα (ἀπότομα). Ἔχει κλαδιά πού τά κουνᾶς, ἔχει ἄλλα πού θέλει να τά χτενίζεις".

Για τή διαδικασία τῆς παραγωγῆς τοῦ λαδιοῦ χρησιμεύουν τά ἐλαιοχριβεῖα, ξεκινώντας ἀπό τά πιό ἀπλά πού κινοῦνται μέ τή ζωϊκή ἐνέργεια ὡς τά πιό ἐξελιγμένα τά ὁποῖα ὁμως δέν ἀποτελοῦν εργαλεία. Ὡστόσο παράλληλα μέ τά πιό ἀπλά ἀπ'αὐτά χρησιμοποιοῦσαν κι ἕνα ἐρ-

γαλείο σαν τό χερόμυλο πού θά δοῦμε πύ κάτω. Ἦταν τό λιοτριβί ἢ λιοτριφτης. Δηλ. μιά πέτρινη γούρνα ὅπου ἔβαζαν τίς ἐλιές καί πύ πίεζαν μέ μιά ἄλλη στρόγγυλη πέτρα. Ἀπό τήν πίεση, ἔβγαине "τό ζυμάρι", ὁ πηκτός πολτός τῆς ἐλιάς. Αὐτό τό ἔβαζαν σέ σακκούλια καί γιά νά βγεῖ τό λάδι τό πίεζαν στό ~~πυροβόλο~~ ^{πυροβόλο}. Τό ξύλινο ~~πυροβόλο~~ ^{πυροβόλο} βασίζεται στό ἀνεβοκατέβασμα καί τήν πίεση μιᾶς ξύλινης πλάντρας μέ τή βοήθεια δυό ἀκρινῶν ἢ ἑνός μεσαίου ἄδραχτιοῦ καί τῶν μοχλῶν τους σέ ~~ἑνὴν~~ ^{μιά} ἀκίνητη πλάντρα. Ἡ κάτω ~~πλάντρα~~ ^{ἀκίνητη} πλάντρα μπορεῖ νά ἦταν καί μέσα σέ κάδο. Τό ἴδιο ξύλινο πιεστήριο χρησιμοποιούσαν ^{καί πύ} τό τσίπουρο.

2. Τά κτηνοτροφικά

Τά ἐργαλεῖα πού σχετίζονται μέ κτηνοτροφικές ἀσχολίες εἶναι τό ἴδιο ἀπλά καί λίγα γιάτί τά περισσότερα εἶναι σκεῦη, εἴτε πρόκειται γιά σπιτική κτηνοτροφία ἀπό τόν ἴδιο τόν γεωργό, εἴτε γιά ὑπαίθρια εἴτε γιά πλατύτερη νομαδική κτηνοτροφία τῶν μεγάλων τσελιγγάτων καί κοπαδιῶν ἢ ὁποῖα ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Τό κυριότερο ἐργαλεῖο τοῦ τσομπάνη*, τό δεξί του χέρι, εἶναι ἕνα μαχαιράκι. "Δῶσε ἕνα ζουράφι πῶχεις γιά πέταμα, στόν τσομπάνο νά τόν κάνεις φίλο". Μαζί μέ τό μαχαιράκι ἔχει καί τό κοπίδι ἢ μπινέλι, ἕνα στριφτό μαχαιράκι γιά νά κοιλαίνει τό ξύλο, τρουπητήρι, σουβλί ἀκόνι κ.ἄ. Μ'αὐτά τά ἐργαλεῖα μετατρέπει τά ξύλα σέ κουτάλια σκεῦη, ρόκες, σφοντύλια, γκαίτσες, σφραγίδες δηλ. φτιάχνει ἐργαλεῖα χρήσιμα στή γυναίκα, στόν ἴδιο, στό σπίτι. Σέ τέτοιου εἶδους ἀντικείμενα - ἐργαλεῖα ἀν κοντά στήν ἐμπειρική γνώση, κοντά στή γνώση τοῦ ὕλικου προστεθοῦν κι ἡ προσωπική ἐπιδεξιότητα καί τό μεράκι τοῦ βοσκῶ μετατρέπονται σέ ἀντικείμενα τέχνης. Αὐτά

* Διέκριση σέ γεωργία - βοσκῶ ἀνάμεσα σέ ὑπειρωτική - κρητική ἐλλάδα.

βέβαια αποτελούν εργαλεία μεταποίησης, ωστόσο επειδή είναι απαραίτητα κυρίως στο βοσικό τα παραθέτουμε εδώ.

Απαραίτητα εργαλεία στον βοσικό, σιδερένια, είναι τά ψαλίδια. Είναι χρήσιμα για την "κουρά" των προβάτων ή των γιδιών. Είναι συνήθως μεγάλα, δυσκολομεταχειρίσιμα από άλλον, ποικίλα σε φόρμες και ονομασίες (πρατοψάλιδα, προβατοψάλιδο, τραοψάλιδο, τσιπίδα, μαντροψάλιδο κ.λ.π.).

Από τα τυροκομικά σύνεργα, τα περισσότερα είναι σκεύη κι όχι εργαλεία. Ξεχωρίσαμε, με άφορη την ονομασία, το σκεύος με το ανάλογο εργαλείο του για την παρασκευή του βούτυρου. Τα υπόλοιπα εργαλεία είναι κλαδιά, ξύλα πελεκημένα ή μή, κουτάλες που όμως παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και λεπτομέρειες στη φόρμα και στην ονομασία τους και στη χρήση τους από περιοχή σε περιοχή.

3.- Τά μελισσοκομικά

Η μελισσοκομία γνωστή από παλιούς χρόνους στην Ελλάδα έχει μείνει στο σύνολό της, καθώς και η αλιεία, ανεπηρέαστη από ξένες επιδράσεις. Για τη διαδικασία του τρυγητού που γίνεται μία φορά Αύγουστο - Σεπτέμβριο και δεύτερη, αν είναι δυνατά τα μελίσινα, το Φεβρουάριο, χρειάζονται εργαλεία που είναι βασικά είδη μαχαιριών.

Μελισσομάχαιρο ή σηναρομάχαιρο ή ζημελευτέρ (Ψόντος) : Μαχάιρι σιδερένιο με μακρὰ λαβή 40 εκ. περίπου και πλατιά και γυριστή λάμα για να ξεκολλιούνται με προσοχή οι κυρήθρες από την κυψέλη.

Στραβομάχαιρο : Μικρότερο μαχάιρι για το ξεκαπάκι της κυψέλης Σιλβίδ (1) : Άλλο είδος κυρτού και γυριστού μικρού μαχαιριού.

Καπνολόγος ή μελισσογάστρι : Ένα θραύσμα από άγγελο ή κάποιο άλλο δοχείο όπου ανάβουν φωτιά σε ξεραμένα μανιτάρια ή κοπριά

βοδιῶν ἢ βαμβακερά πανιά, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν μέσα. Τό μεταφέρουν καί καπνίζουν τήν κυψέλη πού θέλουν νά τρυγήσουν γιά νά ὀδηγήσουν ἔτσι τό σμήνος τῶν μελισσῶν σέ ἄλλη. Χρησιμοποιοῦνται φυσικά καί ἄλλα ἐργαλεῖα γιά διευκόλυνση τῆς μελισσοκομικῆς διαδικασίας, ὅπως τανάλια, κλαδευτήρι κ.ἄ., ὄχι ὀποικλειστικά μελισσοκομικά.

4.- Τὰ ὀλιευτικά καί τοῦ κυνηγιοῦ

Τό ἐπάγγελμα τοῦ ψαρά στήν παραδοσιακή κοινωνία τῶν παραποτάμων, περιοχῶν τό ἄσκοῦν οἱ ἴδιοι οἱ γεωργοί γιατί δέν ἀρρεῖ γιά ἐπιβίωση. Εἶναι ἐπάγγελμα βοηθητικό γιατί ἀπασχολεῖ ἐποχιακά τόν γεωργό. Τά ἐργαλεῖα εἶναι τοῦ ψαρά, τά περισσότερα τά συναρμολογεῖ ἄλλος του, ἐκτός βέβαια ἀπό τά ἀγκίστρια, τίς σιδερένιες λάμες ἀπό τὰ καμάκια - τό ἀρχαιότερο ἐργαλεῖο τῆς ψαρικήσ - καί τά νήματα γιά τά δίχτυα. Λίγα ἐξοδα, πολλή γνώση, πολὺς κόπος ἀπαιτοῦνται γιά νά γίνουν. Μεγάλη εἶναι ἡ ποικιλία παραλλαγῶν περισσότερο ἢ λιγότερο σύνδέτων πού βασίζονται στά διαφορετικά μεγέθη δίχτυῶν, στό διαφορετικό πάχος νημάτων, στόν ἀριθμό τῶν βαριδιῶν καί στά στεφάνια ἀπό βέργες ἢ ἀπλές βέργες, λυγαριάς συνήθως, πού εἶχαν. Τέτοια εἶναι ἐκτός ἀπό τό καλάμι καί τό πεταχτιάρι, ὁ γρίπος τό κοφίνι ἢ κόφα παλιότερα, τό πεζόβολο, τό νταούλι, τό νταγλιάνι ὁ σατσαμάς, τό παραγάδι, ἢ τσαμπίτσα κ.ἄ. Δέν εἶναι ὁμως δυνατό νά περιγραφοῦν γιατί ἀπαιτοῦν καί τόν τρόπο ψαρέματος ἐκτός ἀπό τήν περιγραφή τους.

Τά πράγματα ἀλλάζουν στά νησιά καί στίς παραθαλάσσιες περιοχές ὅπου τό ψάρεμα ἀποτελεῖ τρόπο ζωῆς καί ἀπασχολεῖ τοὺς ἀνθρώπους σέ ὅλες τίς σχετικές μέ τό ψάρεμα ἐκδηλώσεις δηλ. ὀλιευτικά συγκροτήματα καταβοκύρηδες, ἐμπόρους, βαγενάδες πού φτιαχναν τά βαρέλια γιά τά παστά κ.ἄ.

Τά ἐργαλεῖα, καί στήν περίπτωση αὐτή, βασίζονται στά ἴδια ὀλιευτικά ὡστόσο εἶναι πιά ἄποδοτικά καί χρησιμοποιοῦνται ἀπό περισσότερα

από ένα - δύο άτομα. Τέτοια είναι με σειρά απόδοσης και αρχαιότητας ή καθητή - εργαλείο της φτωχολογιάς - ή συρτή, τό παραγάδι με παραλλαγές στη χρήση, ή τράτα διαφόρων ειδών. 'Ακόμη τό γρί - γρί κι ή άνεμότρατα τά όποια είναι καινούργια εργαλεία στό Δίγαϊο, φερμένα από τήν 'Ανατολή, τή Μαύρη θάλασσα και τήν Προποντίδα, τά μανωμένα δίχτυα κ.ά.

Και τό κνήγι στήν παραδοσιακή κοινωνία αποτελεί βοηθητική απασχόληση. Τά εργαλεία έκτός από τά παλιού τύπου όπλα είναι διάφορες παγίδες για άγριοπούλια πού χειρίζονται παιδιά, άλλες για ζώα, άπόκες κ.ά. Όλα αυτά όμως δέν είναι κατανοητά χωρίς τήν όλη διαδικασία κατασκευής και χρήσης τους.

Β: Έργαλεία μεταποίησης

1. Τά "γυναικεία" δηλ. όσο ξεκίνησαν συνδεδεμένα με γυναικεία απασχόληση.

α. Του σπιτιού.

Χερόμυλος : Είναι από τά πιό πρωτόγονα εργαλεία. Δυό στρογγυλές πέτρες με τρύπα στό κέντρο, ή μιά πάνω στήνάλλη, τό αποτελούν. 'Η επάνω σ' ένα σημείο τής επιφανείας της έχει και μιά άλλη τρύπα όπου μπαίνει ένα κομμάτι ξύλο έτσι ώστε νά πιάνεται από τό ξύλο, νά περιστρέφεται και νά σέρνεται στήν επιφάνεια τής κάτω πέτρας. Δέν τό χρησιμοποιούν αποκλειστικά γυναίκες αλλά και άντρες σάν βοηθητική εργασία. 'Αλεθαν παλιότερα λίγο από τό καλύτερο αλεύρι πού προόριζαν για "λειτουργία" για νά είναι πεντακάθαρο κι έτσι εύπρόσδεκτο στόν θεό. 'Η χρήση όμως αυτή ξεχάστηκε και άμβλύθηκε ή τόσο δυνατή πίστη. Γνωστότερο είναι ότι άλεθαν σιτάρι χοντραλεσμένο για νά φθάξουν "πληγούρι": "Άλεθαν επίσης ρόβι, πού τό χρησιμοποιούσαν για άρτυμα, ανακατωμένο με άχυρο για τήν τροφή

των βοδιών.

Από τά υπόλοιπα εργαλεία είναι όλα έντελως απλά ή και αυτοσχέδια ποικίλα σέ όνομασίες. Τέτοια είναι τά διάφορα γουδιά πέ - τρινα ή ξύλινα ή σιδερένια άργότερα ανάλογα και μέ τή χρήση τους, τά διαφόρων ειδών κόσκινα, ή ξύστρα, μέ τήν όποία ξεκολλοϋν τό ζυμάρι, όταν κολλάει στό πλαστήρι. Είναι ακόμη τά σύνεργα του φούρνου κοινοτικού ή οίκογενειακού όπως τό στραύλιστο ή ^{εκαλέθρο} ~~επιστόλο~~ : Ένα μακρύ ξύλο πού καταλήγει ή σέ μικρό κύκλο ή σέ πλατιά απόληξη , χρήσιμο για νά τακτοποιοϋν τά άναμμένα ξύλα πριν από τό φούρνισμα του ψωμιού. Τό χερόφτυαρο ή φρορνόξυλο: πλατύ κι επίπεδο φτυάρι μονόξυλο μέ μακρυά λαβή για τό φούρνισμα του ψωμιού. Η πάνα : μακρύ ξύλο μ'ένα πανί δεμένο στην άκρη του, για νά έχουν τή δυνατότητα νά τό βρέχουν κάθε τόσο χρήσιμο για νά "πανίζουν" τόν φούρνο δηλ. νά τόν καθαρίζουν.

β.- Της οίκοτεχνίας

Από τά διάφορα είδη της οίκοτεχνίας δηλ. πλεκτική, κερτητική και ύφαντική, μόνο ή ύφαντική παρουσιάζει αυτό πού λέμε έργα - λεία. Άλλωστε ή ύφαντική είναι ή πιο σημαντική οίκοτεχνία και άποτελεϊ σταθμό στην ελληνική οίκογενειακή ζωή. Για τήν ελληνική οίκοτεχνία ο 18ος αί. είναι ο αί. του άργαλειού. Πρώτες ύλες της ύφαντικής είναι κυρίως μαλλί, βαμβάκι, μετάξι, λινάρι και καννάβι. Από αυτές, τό βαμβάκι, τό λινάρι και τό καννάβι από νωρίς έπαψαν οι γυναίκες νά τίς κατερ-άζονται στό σπίτι γιατί, τίς έβρισκαν έτοιμες, καλύτερες και φτηνότερες στό έμπόριο. Για παράδειγμα, ήδη στά 1833, κατά μαρτυρία του Thiersch, ή κατεργασία του λιναριού σχεδόν έχει έξαφανιστεί, έτσι ώστε όλο τό πανί έρχεται από τό έξωτερικό. Οι πρώτες κατεργασίες πού έπαψαν, είναι και οι πιο επίπονες. Από αυτές ή πιο δύσκολη είναι του λιναριού. Δέν είναι δυνατό

φυσικά νά περιγραφῆ ἀναλυτικά ἢ κατεργασία ὥστόσο ἐνδεικτικό τῆς δυσκολίας εἶναι ὅτι γιά τό "κόψιμο" μέ τήν μέλιγκα, 2 στρεμμάτων λιναριοῦ, χρειάζόταν ἕνας μήνας δουλειά ὁλόκληρο τό εἰκοσιτετράωρο καί μάλιστα κατακαλόκαιρο.

1.- Έργαλεῖα γιά τή μετατροπή σέ νῆμα

Ἡ λανάρα ἢ τά λανάρια ἢ τά χερόχτενα (Γιά τό μαλλί). Μέ τό ἔργαλεῖο αὐτό τό στεγνωμένο μαλλί "λαναρίζεται" ἢ "Ξαίνεται" ὥστε νά καθαρίσει ἐντελῶς, νά μακρύνει, νά ἀφρατέψει, καί νά ξεχωριστεῖ σέ ποιότητες ὥστε νά κλωστοῦν χωριστά γιά ἀνάλογη χρήση. Τά πιά διαδομένα εἶδη τῆς λανάρας εἶναι τό πυκνό καί τό ἀρύ ἢ γυφτολάναρο. Τό πυκνό ἀποτελεῖται ἀπό δύο μέρη, τό κινητό πού εἶναι μιά ξύλινη ἐπιφάνεια 20X30 ἐκ. περίπου, καύ στήν ἐπάνω ὀψη ἔχει ξύλινη λαβή ἐνῶ στήν κάτω καρφωμένο δέριμα μέ ψιλὰ σιδερένια δοντάκια 1-3 ἐκ. καί τό ἀκίνητο λανάρι. Τό ἀκίνητο λανάρι εἶναι μιά ὁμοια ἐπιφάνεια μέ σιδερένια δοντάκια, ἡ ὁποία ἀποπέθε τήν ἐπάνω ἐπιφάνεια ἀπό τέσσερα σανίδια σέ σχῆμα ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο. Τό κάτω σανίδι εἶναι μακρὺ ὡς 1 μ. Σ' αὐτό κάθεται συνήθως ἡ γυναίκα, περνάει τά πόδια της ἀνάμεσα στό πλαίσιο τῶν σανιδιῶν, βάζει μαλλί στήν ἐπάνω ἐπιφάνεια. Ὕστερα πιάνει τό ἐπάνω λανάρι, τό ἀκουμπάει στό κάτω καί τό σέρνει πρός τόν ἑαυτό της.

Τό ἀρύ λανάρι ἔχει 2-3 σειρές δόντια ἀπό μεγάλα καρφιά πού ἐξέχουν 10-12 ἐκ. Ἀποτελεῖται ἢ ἀπό ἕνα μονάχα παραλληλόγραμμο πλαίσιο μέ δόντια στήν ἐπάνω πλευρά του, ὅποτε τό μαλλί τραβιέται μέ τό χέρι ἢ ἀπό δύο μικρότερα λανάρια μέ λαβές.

Ροδάνι ἢ μαγγάνι στή θράκη ἢ ἀνεμοδούρα στή Σάμο ἢ ἐκκοκί - στήρας ἢ μπαμπασοφάς στήν Κῶ (Γιά τό βαμβάκι).

Έργαλεῖο γιά "Ξεκκούκισμα" δηλ. τήν ἀφαίρεση τῶν σπόρων τοῦ βαμβακιοῦ. Ἀποτελεῖται ἀπό δύο ὁμοίους ξυλένιους κυλίνδρους μή -

κορς 40 εκ. x 2 εκ. διάμ. περίπου, οι οποίοι στηρίζονται σέ δυό ξύλινα υποστυλώματα ύψους 40 εκ. περίπου. Θί κύλινδροι είναι τοποθετημένοι ο ένας πάνω στον άλλο οριζόντια, έτσι πού νά εφάπτονται και νά μπορούν νά περιστρέφονται ο καθένας γύρω από τόν άξονά του, αντίστροφα όμως ο ένας από τόν άλλο. Οι κύλινδροι κινούνται μέ μιá λαβή προσαρμοσμένη στην άκρη του κάτω κυλίνδρου. Ή γυναίκα πού ήθελε νά ξεκιουκίσει, καθόταν κάτω, περνούσε τά πόδια της από τούς κυλίνδρους για νά είναι στερεό τό εργαλείο έπαιρνε λίγο βαμβάκι τό τοποθετούσε ανάμεσα στους κυλίνδρους, γύριζε μέ τή λαβή όποτε ο κάτω κύλινδρος μετάδινε, μέ τό κοχλιωτό του άκρο, τήν κίνηση αντίστροφη στον επάνω. Μέ τίς στροφές τό βαμβάκι περνούσε ανάμεσά τους και καθώς ο σπόρος δέ χωρούσε ανάμεσά τους, έπεφτε κάτω.

Δοξάρι μέ τό λαγούδι ή στοιβαχτηρό (Γιά τό βαμβάκι)

Έργαλείο για τό "στοίβαγμα" ή "κόψιμο" του βαμβακιού δηλαδή κάνει ότι τό λανάρισμα στο μαλλί. Τό δοξάρι είναι ένα ξύλο κυρτωμένο ιδιαίτερα στο ένα του άκρο σαν τόξο. Στο άλλο άκρο έχει καρφωμένο ένα σανίδι 10x10 εκ. περίπου. Τά δυό άκρα του δοξαριού ενώνεται μιá τεντωμένη χορδή, ή κόρδα. Ή κόρδα αυτή χτυπιέται ρυθμικά από τόν "στοιβαχτή" ή "χαλάτση" μέ τό λαγούδι ή στοιβανόχερο - ξύλινο πλήκτρο όμοιο μέ μπουκάλι - και μέ τούς κραδασμούς της ξαίνει τό βαμβάκι.

Ή μέλικια ή μελίνα ή ο μέλιγκας ή η μελιτζιά (Γιά τό λινάρι).

Τό χρησιμοποιούν για νά "μελικιάζουν" ή νά "κόβουν" τό ξεδιαλεγμένο λινάρι δηλ. για νά σπάζουν τό ξύλο του τό όποιο μαδάει κι έλευθερώνει τίς ίνες του λιναριού, τό σκουλλί. Είναι ό,τι και τό πρώτο λανάρισμα για τό μαλλί. Ποικίλη ή μορφή του. Για παράδειγμα, στην Κύπρο αποτελείται από ένα σανίδι μήκους 1,20 - 1,30 εκ. και πλάτους

20-25 εκ. Πάνω στις δύο άκρες του είναι τοποθετημένοι οι "μπάλλοι" ξύλα ύψους 15 εκ. Αυτά συνδέονται με δύο ξύλα "τά φτερά" τα όποια σχηματίζουν κοπιλωμα κατά μήκος. Στο κοίλωμα αυτό ανεβοκαταβαίνει "ο καρβαλλάρης", ξύλο στερεωμένο στη μιά του άκρη σε άξονα με ~~κόψη~~ κούψη εσοφτερή σαν μαχαίρι. Το λινάρι τοποθετείται στο κοίλωμα των δύο "φτερών" και πάνω του ανεβοκατεβαίνει ο "καρβαλλάρης" κατευθυνόμενος από το ελεύθερο άκρο του άσπου να κόψει το λινάρι.

Στην κω, το εργαλείο αυτό για την ίδια χρήση λέγεται μάγγανο και είναι ένα κομμάτι ξύλου που καταλήγει σε ένα είδος τρίαινας. Στα κενά των δοντιών της τρίαινας ανεβοκατεβαίνει το μαγγανόχερο με δύο δόντια, στερεωμένο με μιά σιδερένια βέργα και μαγκώνει το λινάρι.

Ο κόπανος (Γιά το λινάρι και το καννάβι) χρησιμοποιείται για το κοπάνισμα του λιναριού και του κανναβιού στα διάφορα στάδια της έπεξεργασίας του : "Όταν το στεγνώσουν και αφού το λαναρίσουν με σκοπό να γίνει άπαλό σαν το βαμβάκι.

Τό λανάρι ή λανάρια (Γιά το λινάρι). Χρησιμοποιούνται και για τον καθαρισμό του λιναριού.

Τό μάγγανο ή μαγγάνι (Γιά το μετάξι). Είναι το εργαλείο με το όποιο μετατρέπονται τα λιασμένα κουκούλια σε μετάξι. Δυό τα μέρη που το αποτελούν : α) Ένα μεγάλο καζάνι που χωράει 10-15 εκ. νερό τοποθετείται σε μέρος που να μπορεί να θερμαίνεται από κάτω. β) ή άνεμη, στερεωμένη σε δύο διχάλες, είναι ένας άξονας γύρω από τον όποιο και κάθετα σ' αυτόν είναι προσαρμοσμένοι 16 πήχεις σε δύο σειρές. Άνά δύο οι πήχεις αυτοί, συνδέονται μεταξύ τους με έναν άλλο ξύλινο πήχυ. Στο ένα άκρο του άξονα υπάρχει λαβή που με την κίνησή της, περιστρέφεται η άνεμη. Το όλο σύστημα για να τεθεί σε λειτουργία έχει ανάγκη από άλλα βοηθητικά έξαρτήματα. Τό μαγγάνι εργάζεται ως εξής : Άνάβουν φωτιά και στο νερό που βράζει ρίχνουν

τά κουκούλια. Ἡ γυναίκα-ἡ μαγγανάρισα - στέκεται μπροστά ἀπό τό καζάνι ἔχοντας δεξιά της τήν ἀνέμη. Μέ ἓνα σκουπάκι, πρόχειρο ἀπό θάμνους, ἀνακατεύει τά κουκούλια πού βράζουν καί ἀποσπάει μεταξωτές ἴνες ἀπ'αὐτά. Μέ τήν βοήθεια τῶν βοηθητικῶν ἐξαρτημάτων ὁδηγεῖται ἡ ἴνα τοῦ μεταξιού στήν ἀνέμη. Μέ τήν περιστροφική κίνηση τῆς ἀνέμης τυλίγεται ἡ κλωστή σ'αὐτήν. Στό μεταξύ γιὰ νά μὴν κόβεται τό μετάξι, μέ τό σκουπάκι ἐξακολουθεῖ ἡ μαγγανάρισα νά "ταῖζ'" τή μεταξωτή κλωστή πού τυλίγεται στήν ἀνέμη ὥσπου νά σχηματιστεῖ ἀρκετή ποσότητα τό "τσικλί". Στό μετάξι δίνει πάχος λεπτότερο ἢ χοντρότερο, ἀνάλογα μέ τόν προορισμό πού ἔχει τό μετάξι πού βγαίνει.

2. Ἐργαλεῖα γιὰ τό κλώσιμο ἢ γνέσιμο ἢ ρόκκισμα ἢ στρίψιμο τῆς κλωστῆς.

Ρόκα - σφοντύλι - ἀδράχι (Γιὰ τό μαλλί, τό λινάρι, τό καννάβι)

Βασικά εἶναι γνωστοί δύο τύποι ρόκας : α) ἡ καθιστή, β) ἡ φορητή. Ἡ καθιστή ρόκα τοποθετοῦνταν στό πάτωμα, τά μέρη της ἦταν κινητά, ἐμπαιναν σέ εἰδική θήκη γιὰ εὐκόλη μεταφορά. Ἀστική ἢ μορφή αὐτῆ τῆς ρόκας μέ κωνσταντινουπολίτικη προέλευση. Τά μέρη πού τή συνθέτουν εἶναι : Ἡ τετράγωνη συνήθως βάση, "τό ροκοπάτι" μέ πλευρά 20-23 ἐκ. Τό ξύλινο στέλεχος ὕψους 55-60 ἐκ. πού προσαρμόζεται στό κέντρο τῆς βάσης, ἢ "ροκοστέκα". Τό κινητό "ροκοκέφαλο", εἶναι σάν ἓνα ἀσυνήθιστα ἐπιμυκημένο καμπανάκι πού μπηγεται στήν ἀπόληξη τῆς ροκοστέκας. Τέλος ἡ "ροκοπέτσα", σκoiνί μέ τό ὁποῖο δενόταν ἡ τουλούπα τοῦ μαλλιού στό ροκοκέφαλο.

Οἱ τύποι τῆς φορητῆς ρόκας εἶναι πολλοί. Ἀπό ἓνα ἀπλό διχαλωτό ξύλο γιὰ νά σκαλώνει ἡ τουλούπα τοῦ μαλλιού τό ὁποῖο φτιάχνει μόνη της ἡ γυναίκα ὡς τό πιό περίτεχνο, "κεπημένο" ξύλο ἔργο τέχνης, ἔργο τῶν τσομπάνηδων. Οἱ ρόκες αὐτές ἔχουν τή θέση πολύτι-

μου δόρου του άντρα προς τή γυναίκα. Ή φόρμα της ποικίλλει : Ρόκα σταυρούτσικο, άτόφια, έλατίσια, κλειδαπή ή συνταιριαστή.

Άδράχτι : Ξύλο καλοπελεκημένο 40 εκ. περίπου, πάντοτε άκόσμητο κυκλικής τουής, στη μέση έχει τό μεγαλύτερο πάχος 2 εκ. περίπου, λεπταίνει όμαλά και καταλήγει σε δύο μυτερές άκρες.

Σφοντύλι : Ένα κωνικό συνήθως τορνευτό κομμάτι ξύλο μέ διαμετρική τρύπα στό κέντρο όπου περνάει και σφηνώνεται τό κάτω τμήμα του άδραχτιού. Μπορεί νά είναι άκόσμητο ή διακοσμημένο μόνο στην κυκλική έπιφάνεια ή και όλόγυρα στην πλευρική.

Ρόκα, σφοντύλι, άδράχτι χρησιμοποιούνται μέ τόν έξής τρόπο : Πιάνει ή γυναίκα μιάν άρχή από τό μαλλί που είναι σκαλωμένο ή έλαφρά δεμένο στη ρόκα μέ τό δείκτη και τόν αντίχειρα και στρίβει τίς τρίχες του μαλλιού, ένώ συγχρόνως τραβάει τό άριστερό της χέρι πιο κάτω ώστε νά συναντήση τό επάνω τμήμα του άδραχτιού. Σκαλώνει τό μαλλί μέ τόν δείκτη και τόν αντίχειρα του άριστερου χεριού στό άδράχτι και τό περιστρέφει ένώ έξακολουθεί μέ τό άριστερό νά τραβάει νά τεντώνει και νά στρίβει τό μαλλί από τήν τουλούπα. Όταν μισογεμιστεϊ μέ κλωσμένο μαλλί τό άδράχτι, βγάξει τό σφοντύλι γιατί δέ τής χρειάζεται πιά. Έτσι έγνεθαν κυρίως τό μαλλί που προοριζόταν για ύφάδι για νάναί άφράτο και χοντρό.

Κλώστρης ή γλωστρ' ή άδραχτος (Γιά τό βαμβάκι και για τό στρίψιμο του νήματος γενικά) : Είναι παρόμοιο μέ τό άδράχτι, αλλά σιδερένιο και λεπτότερο. (διαμ. 8 χιλιοστά). Δέν έχει ξύλινο, κινητό κατά βούληση σφοντύλι, αλλά μόνιμα τοποθετημένο σιδερένιο δίσκο στη μέση περίπου του άξονα. Τήν περιστροφική κίνηση δέν τήν δίνει ή γυναίκα μέ τά δάχτυλα αλλά, τρίβοντας τόν κλώστρη μέ δύναμη στόν δεξιό μηρό από πάνω προς τά κάτω.

Ρόκα για τό βαμβάκι ή τό μετάξι : Είναι συνήθως κοντότερη (30-35) εκ., άπλή όλότελα ή περίτεχνη. Ή περίτεχνη, δουλειά των βουκων

είναι ή ρόκα "μέ τό καλαθάκι". Είναι δηλ. μονοκόμματη πολυγωνική ή κυλινδρική και καταλήγει σ'ένα μικρό καλαθάκι κομμένο και δουλεμένο επίθεσια από τό ίδιο κομμάτι ξύλου. Ό ήχος του, καθώς κινείται ή ρόκα κρατάει συντροφιά στη γυναίκα.

Τά υπόλοιπα εργαλεία τά όποια βοηθούν σε μιά σειρά από εργασίες πού σκοπό έχουν νά προετοιμάσουν τό νήμα και νά περάσουν τό στήμονι στον άργαλειό δηλ. τά εργαλεία για τό καλάμισμα, τό διάσιμο, τό τάλιγμα και τό μίτωμα ή μούρλιασμα βλ. λήμμα άργαλειός.

2. Τά άντρακά όσα βρίσκονται σ'ένα άγροτικό σπίτι

Στήν κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται κι εργαλεία πού εξίσου χρησιμοποιεί κι ό βοσκός όσο και ό χτίστης, ό λατόμος, ό σιδηρουργός, ό ξυλουργός.

α. Έργαλεία κοπτερά, τρυπητήρια άκόνια και άλλα

Τσεκούρι ή μπαλάς. Γνωστό άπό τά σημερινά βιομηχανικά όποκατάσταπά του. Σε όρισμένα μέρη μπαλάς είναι μόνο τό μεγάλο τσεκούρι τών λατόμων. Είναι χρήσιμο για τό κόψιμο κλαδιών.

Άκείονι : Χρήσιμο για τό πελέκημα ξύλων, τό κόρφωμα ή τό εκκόρφωμα. Παρόμοια χρήση έχουν και ή σκεπαρνιά, τό στενοσκεπαρνο και άλλα. Πριόνι : Χρήσιμο για τό κόψιμο σε εύθεια.

Κλαδέυτήρι ή άμπελομάχαιρο : Πολλές και παραλλαγές του στη φόρμα και τήν όνομασία. Χρησιμοποιείται κυρίως για τό κλάδεμα τών άμπελιών. Ό πιο συνηθισμένη που μορφή είναι μιά σιδερένια λάμα, πηγμένη σε μιά κοντή ξύλινη λαφή. Ό λάμα μέ μήκος 20-30 εκ. έχει πλατύ έλλειψοειδές ή σχεδόν ήμικυκλικό σχήμα και καταλήγει σε μύτη. Στήν έξωτερική της πλευρά σχηματίζεται μιά απόφυση ή όποία κοικίλλει στο σχήμα, από ~~μια~~ μικρή τετράγωνη ως τόσο μεγάλη πού τό κλαδέυτήρι νά μοιάζει μέ άμφίστομο πέλεκυ, μέ μιάν όψη καμπυλωτή και μιά άλλη εύθεια.

Κλαδευτήρι γιά τό κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν, ὀνομάζουν στή θράκη ἓνα ἐργαλεῖο σάν μικρό πριόνι μέ μυτερή ἀκρῆ. Σωγανές : Εἶναι ἓνα παρόμοιο ἐργαλεῖο στήν Αἰτωλία. Παρόμοια ἐργαλεῖα εἶναι καί οἱ ζουβανάδες ἢ σβουνάδες. Τσεκμές εἶναι κλαδευτήρι μέ μεγάλη λαβή καί μικρή λάμα. Τά κλαδευτήρια πού προορίζονται γιά τό κλάδεμα τῆς ἐλιῶς ἢ δέντρων ὀπωροφόρων, εἶναι ὀλόκληρα σιδερένια, ἡ λάμα τους μακρότερη ἀπό τῶν ἀμπελιῶν, μέ καμπυλωτή καί μυτερή ἀπόληξη. Συάλι εἶναι γνωστό παρόμοιο ἐργαλεῖο στήν Κῶ.

Μαχαίρια διαφόρων εἰδῶν βρίσκονται μόνιμα στό σελλόχι τοῦ γεωργοῦ ἢ τοῦ βοσκῆ ὅπου τό κοπίδι, ὁ κάτσουνας, τό χατζάρι κ.ά.

Ξυλοσάϊ ἢ Ξυλοσάς : Σιδερένιο ἐργαλεῖο, σάν μιὰ χοντρή καί μεγάλη λάμα, χρήσιμο γιά τό τόνεμα τῶν ξύλων. Λίμα ἢ ἀρνάρι ἢ αἰνέ : χρήσιμο ἐργαλεῖο γιά τά λειαίνει ὁ γεωργός, ξύλινα καί σιδερένια ἀντικείμενα καί ἐργαλεῖα. Ἀπαραίτητα ἐπίσης εἶναι αὐτοσχέδια ἀκόνια, σουβλιά μικρά καί μεγάλα, προύβουλο ἴσκα κ.ά.

β. Ἐργαλεῖα πού μπορεῖ νά ἔχει ἢ νά δανείζεται ὁ γεωργός

Λοστός : Εἶναι ἓνα χοντρό σιδερένιο ραβδί 1 μ. περίπου χρήσιμο γιά ν'ἀναποδογυρίζει κανεῖς πέτρες, νά ξεριζώνει μεγάλες ρίζες νά μετακινεῖ κοτρώνια. Τό λοσταράκι εἶναι μικρότερο γιά ἐλαφρότερες χρήσεις.

Βαρειά ἢ τό βαρειός : Εἶναι ἓνα κοντόχοντρο κομμάτι σίδηρο 3-6 ὀκ. βαρὺ μέ μιὰ τρύπα στή μέση, ὅπου περνάει καί σφηνώνεται ἓνα κοντό καί πολύ στερεό κομμάτι ξύλο πού χρησιμεύει γιά λαβή. Ἡ βαρειά εἶναι καί ἀπό τά πιό ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα τοῦ σιδηρουργοῦ γιὰ τὸ χτυπάει μ'αὐτήν τό σίδηρο στήν πρώτη του ἐπεξεργασία.

3. Τά σχετικά με ειδικευμένα επαγγέλματα

Τά εργαλεία τά σχετικά με ειδικευμένα επαγγέλματα, δέν είναι δυνατό νά εξεταστούν στά περιορισμένα περιθώρια ενός άρθρου. Άλλωστε ορισμένα είναι άπλά και γνωστά όπως π.χ. τοῦ ράφτη, άλλα είναι άβεχάριστα από τήν διεξοδική εξέταση όλων τῶν φάσεων τῆς εργασίας τους όπως π.χ. τοῦ βυρσοδέψη. Γι'αυτό διαλέγουμε ένδεικτικά τά εργαλεία τοῦ σιδηρουργοῦ καί τοῦ χτίστη. Τοῦ σιδηρουργοῦ γιατί ἀποτελεῖ τό κρῶτο ειδικευμένο ἐπάγγελμα καί ἀπαραίτητος ὁ ἴδιος στή ζωή τῆς κοινότητος. Γιὰ τή θέση τοῦ γύφτου καί κατ'ἐπέκταση τοῦ σιδηρουργοῦ - ὄχι ἀπαραίτητα γύφτου - στή νεοελλαδική κοινωνία : βλ. Δημ. Λουκόπουλου, τὰ Γεωργικά τῆς Ρούμελης σ. 59-79 κυρίως. Τοῦ χτίστη, γιατί ἡ δουλειά δέν προοριζόταν τόσο γιά τό χτίσιμο τοῦ ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ, τό ὁποῖο κατὰ κανόνα τό ἐχτιζαν οἱ ἴδιοι οἱ κάτοχοι, ἀλλά καί γιά τά κοινοτικά χτίσματα ὅπως ἐκκλησία, γεφύρια, δρόμους, βρύσες.

α.- Τοῦ σιδηρουργοῦ

Ἡ μέγγενη : Χρησιμεύει γιά νά κρατᾶει καθλωμένο ὁποιοδήποτε εργαλεῖο πρόκειται νά δουλευτεῖ ἢ νά τερνευτεῖ. Ἀποτελεῖται από ἓνα σιδερένιο σκελετό σάν γράμμα Ρ. Ἐνα σιδερένιο ἀδρόχτι πού διαπερνάει αὐτό τό πλαίσιο μέ τή βοήθεια μιᾶς βίδας ρυθμίζει τό ἀνοίγμα ἢ τό κλείσιμο τοῦ στόματος τῆς μέγγενης.

Τό ἀμπόλι, τό τρυπητᾶρι : Εἶναι σφῆνες διαφορετικές στή φόρμα. Μέ τή βοήθεια τοῦ σφυριοῦ ἀνοίγουν τρύπες στά εργαλεῖα. Μέ τήν ἀρίδα ἢ ἀνοιχτοτρύπι ὁ χαλκιᾶς μεγαλώνει ὅσο κοῦ χρειάζεται τίς τρύπες.

Τό φουσερό ἢ φουσούνα ἢ μοχάνι : Ἐργαλεῖο ἀπαραίτητο τό ὁποῖο μέ τό ἀνοίγοκλείσιμο του τροφοδοτεῖ ἀέρα στό καμίνι μέ τά κάρβουνα. Εἴη πιό ὀπλή του μορφή καύ κατασκευάζε ἀρχικά ὁ ἴδιος ὁ χαλκιᾶς, εἶναι δύο τριγωνικά σανίδια ἐνωμένα μ'ένα τριγωνικό κομμάτι δέρμα μεταξύ τους τό ὁποῖο σχηματίζει 4-5 δίπλες ἀπό τή μιὰ πλευρά καί ἀνοίγοκλεί-

νει σάν βεντάγια. Ένα μακρύ ξύλο κρατημένο με σκοινιό υπό τό κάτω σανίδι του φουσερού κρεμιέται από γάτζο του ταβανιοῦ και έξέχει μπροστά από τό καμίνι. Ή απόληξη αὐτή του ξύλου χρησιμεύει για λαβή του φουσερού. Τό σχῆμα και τό είδος του φουσερού έξελίσσεται γίνεται διπλό η άχλαδόσχημο και φυσικά, αγοράζεται.

Τό άμόνι : Ένα κομμάτι συμκαγές σίδερο με επίπεδη και πλατιά τήν επάνω επιφάνειά του, γερά στερεωμένο εφόσον πάνω χτυπούσε ο χαλκιάς τό σίδερο στην πρώτη του επεξεργασία με τή βαρειά. Άπαραίτητο εργαλείο είναι η τσιμπίδα η μασιά, πολλές φορές περισσότερες από μία, για να κρατάει ο χαλκιάς τά πυρωμένα σίδερα.

β.- Του χτίστη

Τό χτίσιμο του σπιτιού ήταν από τίς πιο κουραστικές δουλειές της οικογένειας και συνήθως γινόταν ομαδικά με τή βοήθεια των συγγενών, ότα δέ γινόταν από οργανωμένο συνάφι μαστόρων. Τό "όποιος δέν έχτισε σπίτι η δέν πάντρεψε κορίτσι δέν ξέρει τί πᾶ να πει δυσκολία".

Άπό τά εργαλεία για τό βγάλσιμο της πέτρας - διαδικασία που αρχίζει μήνες η και χρόνια νωρίτερα - είναι άπαραίτητα ο λοστός, η βαρειά και ο κασμάς.

Τά σπουδαιότερα εργαλεία του χτίστη είναι τό βόλι δηλ. τό νῆμα της στάθμης, τό βαρύ σφυρί, για τό σπάσιμο της πέτρας και τό εθόρθωμα της στον τοίχο, τό άλαδι η ράμα για τήν τήρηση της εϋθείας και τό μυστρί. Βοηθητικά του εργαλεία είναι η πλατιά τσάπα και η άξίνα για τό ζύγωμα της λάσπης τό στύαρι, τό πηλοφόρι για τή μεταφορά της λάσπης και τό μικρό πηλοφόρι η πουλάκι για να μεταφέρει σ'αυτό μικρή ποσότητα λάσπης και για να καθαρίζει τό μυστρί του πάνω σ'αυτό.

Σέ συνάφι δουλειᾶς μαστόρων υπάρχει και ένας πελεκάνος, είδικός δηλ. στο πελέκημα των άγκωναριών κυρίως. Τά εργαλεία του είναι : Τό καλέμι : Σιθέρνιο εργαλείο, σάν σμίλη πλατιά χρήσιμο για τό κόψιμο του άγκωναριού και τό ξεχόντρισμα πριν αρχίσει τό κύριο πελέκη-

μα. Ἡ χτενιά ἢ χτένι, εἶναι ἓνα σιδερένιο βαρὺ, δίστομο χτέμι με στείλιάρι. Ὁ ματρακάς εἶναι εἰδικό σφυράκι γιὰ τὸ χτύπημα τοῦ καλεμιοῦ στὸ ἀγκωνάρι. Τὸ μουρέλο ἢ γωνιά εἶναι μιὰ ξύλινη ὀρθή γωνία με μεγαλύτερη τῆ μιὰ πλευρά καὶ χρησιβεύει γιὰ νὰ πελεκιοῦνται τὰ ἀγκωνάρια σὲ ὀρθή γωνία. Ὁ κουμπάσος δηλ. σιδερένιος διαβήτης, πήχεις κ.ἄ. Τὰ ἐργαλεῖα τοῦ πελεκάνου σταδιακὰ λιγαστεύουν καὶ ἀλλοποιοῦνται καὶ δὲν ὑπάρχουν πιά. Τὸ εἶσο κι οἱ τεχνίτες τους, ἐνῶ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. ~~ἦσαν ἀρτίστες~~, ἓνας καλὸς πελεκάνος ^{ἢ Χι} ἀπὸ τὰ μαστοροχώρια τῆς Κόνιτσας, ἔπρεπε νὰ ἔχει 40-50 σφήνες καὶ βελόνια.

Τὸ θέμα φυσικά δὲν ἔχει, με κανένα τρόπο, ἐξαντληθεῖ.

Ἐκεῖνο πού τελικά ἰσχύει γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴν παραδοσιακὴ κοινωνία, εἶναι ὅτι τὰ ἐργαλεῖα του εἶναι πιστοὶ σύντροφοι πού γνωρίζει καὶ ἀγαπᾷ. Συχνὰ ἐκδηλώνει τὴν ἀγάπη του εἴτε με διακοσμῆσεις ἐπάνω εἴτε με σημάδια ἄλλα ὅπως ἀρχικά τοῦ ὀνόματός του, σημάδια ἡμερομηνίες κ.ἄ.